

Fáy András „különös házassága”¹

A Magyar Tudományos Akadémia Fáy András születésének centenáriuma alkalmából pályázatot írt ki „Fáy András életrajza s munkáinak kritikai méltatása” címen. A beérkezett négy pályamű közül az Akadémia Badics Ferenc munkáját ítélte a legjobbnak. A munka 1890-ben könyv alakban is megjelent.² Azóta sem született hasonló alaposságú, átfogó életrajzi monográfia Fáy Andrásról. Badics ugyanis nemcsak az írói életművet és a közéleti tevékenységet mutatta be rendkívül részletesen, de igyekezett betekintést adni Fáy életének mindennapjaiba is. Badics az anyaggyűjtés során nemcsak a rendelkezésre álló levéltári és nyomtatott forrásokat nézte át, de megkereste a még élő ismerősöket, családtagokat, akiktől szintén értékes információkat remélt – egyébként a legközelebbi hozzátartozók, Fáy felesége és fia ekkor már nem éltek. Badics hagyatékában ma is megtalálható az a levelezés, melyet a monográfia írója az általa megkeresett személyekkel folytatott az adatgyűjtés időszakában,³ és így megragadható az is, hogy Badics a Fáy András magánéletére vonatkozó ismereteit hogyan építette be az elkészült életrajzba, milyen adatokat használt fel, esetleg melyeket hallgatott el az általa kívánatosnak tartott Fáy-portré megalkotásakor.

A hagyatékából kiderül, hogy Badics legfontosabb „adatközlője” az író még élő unokaöccse, Fáy Béla és a család régi barátja, Karacs Teréz volt.⁴ Fáy Béla számára, aki az 1840-es években Fáy András házában élt, egyáltalán nem volt közömbös, hogy a közvéleményben milyen kép alakul ki nagybátyjáról. Badicsnak írt levelében le is szögezte, lelkiismeretesen kívánja azokat az adatokat közölni, „mellyek a’ nagy szellemnek magánéleti és közpálya futási jellemét kidomborítják, hogy mintául szolgáljon az utókornak [...]”; majd hozzátette: „De egyszersmind ohajtom, hogy házi köre, és környezetében kerültessék minden oly árnyékolás mely sem a’ nagy jellem kidomborítására nem szükséges, sem az utókornak tanúságot nem nyújt semmi részben.”⁵ Badics válaszában igyekezett eloszlatni Fáy Béla esetleges aggályait, az életrajzírásról vallott elképzelését ugyanis a következőképpen foglalta össze: „Legelőször is, hogy az elvre nézve tisztázam magamat, én is azt az elvet vallom, hogy nem kell mindent elmondani az életrajzban s másutt sem. Az írásnak éppen abban van a művészete, hogy az ember eltalálja, mennyit kell

elmondania, ne mondjon feleslegest, de hézagos se maradjon az írásban más szóval – nem szabad (csak a szerkezet szempontjából sem) mindazt elmondani, a mit az író a dolgról tud.”⁶

Badicsnak egyébként hamarosan szembesülnie kellett az életrajzírás nehézségeivel, miután a pesti református egyház anyakönyveiben nem találta sem Fáy házasságkötésének, sem pedig Fáy Gusztáv megkeresztelésének a nyomát. Fáy Gusztáv ugyanis 1824-ben született,⁷ Badics tehát logikusan valamikor az 1820-as évek első felére tette Fáy Andrásnak Sziráki Zsuzsával kötött házasságát. Az eredménytelen kutatás után Badics először arra gondolt, Fáy András talán Fóton nősült meg, hiszen felesége, Sziráki Zsuzsa onnan származott; gyermekük pedig talán Gombán, a családi birtokon születetett. Felvilágosítást kért tehát ez ügyben a fóti és gombai református lelkésztől. Ugyanakkor levelet írt Zichy Antalhoz, Fáy Gusztáv gyermekkori barátjához is további információkért. Badicsnak ebből a leveléből azonban az is kiderül, már ekkor hallott arról, hogy Fáy András talán csak későn, idősebb korában törvényesítette kapcsolatát feleségével.⁸

Az nem volt ismeretlen, hogy Fáy, aki közéleti és szépírói tevékenysége során is sokat foglalkozott a nőnevelés kérdésével, a gyakorlatban is megpróbálta megvalósítani az általa helyesnek tartott elveket. Ezért az 1810-es években magához vett egy egyszerű származású kislányt, Sziráki Zsuzsát, akit aztán gondos nevelésben részesített, s később el is vett feleségül. Az évek múltával Fáynak ezt a tettét úgy értelmezték, mint az előítélet-mentesség megnyilvánulásának szép példáját.⁹ Badicsnak azonban rá kellett ébrednie arra, hogy Fáy házasságának története titkokat rejt.

Sipos Pál fóti református esperes levele megerősíteni látszott azt a vélekedést, hogy Fáy már régebb óta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy leendő feleségét maga neveli fel. Fáy mint szolgabíró Veresegyházon lakott, és gyakran látogatott át Fótra, ahol is igen jóban volt az akkori lelkésszel, Peterdy Józseffel. Az író valószínűleg egy ilyen látogatás alkalmával látta meg a kis Sziráki Juditot, akit az anya engedélyével haza is vitt, ám néhány hét múlva megpillantotta Judit testvérét, Zsuzsannát, aki Sipos szerint „Judithnál formásabb volt” – Juditot ekkor hazaküldte, Zsuzsannát pedig magához vette, és házában neveltette. Sipos mindezeket azzal egészítette ki, hogy Fáy és Sziráki Zsuzsa Szadán kötöttek házasságot; a mellékelve elküldött anyakönyvi bejegyzésből kiderült az is, hogy a házasságkötésre csak 1832-ben (!) került sor.¹⁰

Ennél jóval részletesebb választ küldött Tóth Sándor, gombai református lelkész.¹¹ Elbeszélése szerint abban az időben, mikor Fáy a pesti járás alszolgabírája volt, a konskripció ügyében Fóton járt, s ekkor kereste fel az ottani iskolát. A sokgyermekes özvegyasszony, Szirákiné egyik leányát magához vette, akivel először Gombán laktak; a kislány egy télen át itt járt iskolába, egy nyáron át a pulykákat őrizte, majd Pestre költöztek, ahol is Fáy Sziráki

Zsuzsit gondos nevelésben részesítette. A lelkész úgy tudta, a leány alig volt 16-17 éves, amikor nevelőapjától teherbe esett, ezért Fáy a lányt Bécsbe vitte, hogy ott szülje meg a gyermeket. Tóth Sándor szerint a kis Gusztáv már hároméves volt, mikor Fáy elvette gyermeke anyját. A házasságot egyébként Fáy testvére, László őrjöngve fogadta, és azzal fenyegetőzött, hogy lelövi testvérét, ha az belép házába. Idővel aztán a két fivér kibékült.

Karacs Teréz szerint Fáy ifjúkori tapasztalatai indították arra, hogy tervet készítsen a lánynevelésről, s ekkor fogalmazódott meg benne az a gondolat is, hogy elképzeléseit egykor megpróbálja a mindennapi életben is valóra váltani: ezért vett magához először egy veresegyházi kislányt, majd pedig a kis Sziráki Zsuzsit. Fáy ugyanis még fiatalkorában beleszeretett egy házukban nevelkedő szegény lányba, és bár a szerelem kölcsönös volt, Fáy nővérenek, Zsuzsannának sikerült a lányt fondorlatos módon elválasztania udvarlójától, és rávennie, menjen hozzá a gombai tanítóhoz. Fáy ez a csalódás rendkívüli módon megviselte, s több évig búskomor volt a lány árulása miatt. Karacs Teréz egyébként úgy látta: Fáy Zsuzsanna megtestesítette mindazokat a rossz tulajdonságokat, amelyekkel egy korabeli leánynevelő intézetből kikerülő fiatal leány rendelkezhetett. Pazarló volt, fennhéjázó és hiú, apja házában úrnőként viselkedett, erkölcstelen, szabados viselkedésével megbotránkoztatta környezetét; s Fáynek sokszor kellett szégyenkeznie miatta. Fáy Zsuzsanna már éltesebb korú volt, mikor egy ifjú protestáns lelkészt magával csábított Pestre, azt ígérve neki, hogy itt összeházasodnak: „A kéjenc hölgy megelégléven elcsábítottját, mellőzte azt, s ígérétét nem tartá meg. Az ifjú soha sem nyert többé lelkészi hivatalt. Felsőbbjei folyamatosan visszautasították. Szeremley Császár Ábrahám volt a könnyenhívó” – jegyezte fel Karacs Teréz.¹² S hogy a visszaemlékezőből nem csak a női elfogultság beszélt, ezt bizonyítja Fáy közeli barátjának, Szemere Pálnak az esete is, aki egyébként vonzódott a feltűnően csinos lányhoz. Szemere egy, a Fáy családnál elköltött vacsora utáni esetet ugyanis így írt le Kazinczy Ferencnek:

Susie az ölembe, nem az ölembe, hanem, ki kell mondanom, a' czombomra ült, én megöleltem, megcsókoltam 's ajkaink sokáig némán melegültek, forrottak egymáson, de szomjam nem hogy oltatott volna, sőt mind inkább nevedett és ekkor szám a' mellyének esett, 's azt ezer csókokkal hintettem el. Tovább ragadott a' hév, de nem bátorkodtam, 's csak reszkető néma ajkam mondotta mit akarok, 's Süsie nyakkendőjével firhangot csinálván felettünk, egyik kezével a' kebelt megnyitá, 's a' bimbó számban vala. Hiszi e édes Uram Bátyám, hogy én mind ezen fellobbantások mellett is, mellyeket csonkán és hézaggal írok itt, vettem annyi erőt, annyi józanságot magamnak, hogy Susiet megvizsgáljam, 's megnézzem ha szerelem e az, erántam égő szerelem, melly vele ezt téteti? Vettem, de hinni még sem tudok, az az az eszem nem tud: noha szívem már hiszen. De ez a' pásztoróra 's az, hogy nem én előztem meg Susiet, hanem ő engemet, bár melly kedves volt is, sok, nem tudom, nem akarom ki mondani, mit, gyanítat velem. Azonban ha ezen gyanuimat elverhetném, még akkor sem bátorzkodnám Susiet megkérni. Ha itt-

hon vagyok 's elnézem házunkat, elnézem jövedelmünket, elnézem magamat 's characteremet, melly kevéssel csendesesen élni szeret 's retteg a' spanyol uraságtól, 's ha elnézem Gombát is, a' hat lovakat, a' nagy asztalt 's azt, hogy Susie még Anyjának is parancsol 's nem esedez, hogy ó ott Dáma, 's nekem feleség, anya 's Gazdasszony szükséges – ha ezeket elnézem, a' félelem vesz körül, 's elhidegülök Susie eránt. Ide számlálom azt, hogy Susie magas álmokat álmodozott, valamint az Atyja is.¹³

Badics életrajzában alapvetően a Karacs Teréz által adott magyarázatot vette át, elfogadva azt a lélektani indoklást, hogy a fiatalkori csalódástól egyenes út vezetett a nőnevelés iránti érdeklődésig. Badics ezt a koncepciót egyébként Fáynek egy 1809-ben Kazinczyhoz írt levelével is igyekezett alátámasztani: itt a fiatalember arról számolt be, hogy apja parancsára hiába járta tíz hónapig Gömör és Nógrád vármegye nemesi udvarházait, nem talált magának megfelelő feleséget. Karacs Teréz ugyanakkor nem állította, hogy Fáy feleséget akart volna nevelni magának, sőt, úgy vélte, Fáy hibázott, mikor visszaélt nevelt lánya helyzetével, s tettét csak súlyosbította azzal, hogy gyermeke anyját évekig nem vette feleségül, bár mint látni fogjuk, a viszonyt továbbra is folytatta vele. Badics a lány teherbe ejtését ugyan nem hallgatja el, de rendkívül homályosan írja körül a történetet, a „dolgot” nem nevezi néven, s a történetet úgy állítja be, mint az egyetlen sötét foltot Fáy tiszta jellemén, amely vétkét egyébként Fáy idővel ki is javította.¹⁴ Badics könyvéből egyébként kimarad annak a feltételezésnek a megemlézése, amelyet Tóth Sándor lelkész fogalmazott meg: eszerint Fáyt eleve a szebik nem iránti érdeklődés vezette el az iskolába, illetve Szirákiné házához.

A Sziráki Zsuzsával kapcsolatos visszaemlékezések egyébként mind kitérnek a nő szépségére, műveltségére és szeretetre méltó egyéniségére. Tóth Sándor szerint „a lányka 10-12 éves volt, igen szép, később is nagyon szép asszony lett”.¹⁵ Fáy Béla így jellemezte nagynénjét: „Fáy Andrásné elég külső miveltséggel birt arra nézve hogy vendégeket fogadhasson, 's azokkal eltársalogjon, sőt kellemes derült kedélyénél fogva őt sokan megnyerőnek 's még a' 40-50es években is csinosnak találták.” Karacs Teréz pedig a következő szavakkal mutatta be egykori barátnőjét: „Megjelenése mindig szerény, szende, de nyájas közlékeny, szeme folyton ragyogott a vidámságtól, ajkáról ritkán tűnt el a mosoly. A magyar és német szépirodalom termékeiből már sokat ismerénk, Göthe, Schiller, Lafontaine, Kocebue munkáit már forgattuk.”¹⁶

A kisleány megszületése után Sziráki Zsuzsa továbbra is mint Fáy nevelt lánya élt a házban, s a gyermeket is mint Fáy nevelt fiát tartották számon. Karacs Teréz szerint Fáy 1825-ben mint rokonát mutatta be Sziráki Zsuzsát a Karacs családnak, és a lányt Teréz barátságába ajánlotta. Karacsék ekkor az Ősz utcában, Fáy pedig a Tavasz utcában lakott, a két fiatal lány így sok időt töltött együtt. „Fáy meg meglepett együttlétünkben, s mint szerető jó szelid apa társalgott velünk” – jellemezte Fáy viselkedését Karacs Teréz.¹⁷ A vissza-

emlékezőtől tudjuk, hogy az 1825-ös András-nap alkalmával tartott összejöveteleken Fáy rokona, Jakabfalvy Dánielné látta el a háziasszonyi teendőket, mivel Sziráki Zsuzsa az elfogadott szabályok szerint még túl fiatal volt ehhez a szerephez. Mindez azt bizonyítja, hogy – miközben a gyermek ekkor már több mint egyéves volt – a külvilág előtt Sziráki Zsuzsa szigorúan mint „kisasszony” jelent meg, a tekintetes úrnak szólított Fáy mellett. Karacs Teréz egyébként ekkor semmit nem tudott Fáy és a lány kapcsolatáról, de állítása szerint Sziráki Zsuzsi az ő szüleinek mindent őszintén elmondott, és éppen Karacs Ferenc volt az, aki Fáy-t végül rábírta a házasságra. Fáy 1832 októberében házasodott meg Szadán, a feleket az a Környey József református lelkész adta össze, aki egyébként Karacsék rokona volt. Az esküvői tanúk Fáy közeli barátai közül kerültek ki: Ferenczy István szobrász és Nagy Benjámin királyi táblai ügyvéd voltak.¹⁸ Karacs Teréz szerint egyébként még a házasságkötés előtt megszületett a második gyermek is, akit Fáy, Sziráki Zsuzsi könyörgése ellenére, dajkaságba adott, és aki ott rövid idő múlva meg is halt. Úgy tűnik, Fáy titokban akarta tartani a házasságot, legalábbis erről tanúskodnak Karacs Teréz szavai, aki szerint Fáy a házasságkötéssel csupán a lány vallásos érzelmeit akarta megnyugtatni. Ezt bizonyítja egyébként az a tény is, hogy a házasságkötést nem hirdették ki az alispán által kiadott diszpenzáció következtében. Ugyancsak Karacs Teréztől tudjuk, hogy Fáy házasságáról végül is az egyik Pest megyei közgyűlésen szerzett tudomást a közvélemény, mikor is a lelkészek, kötelezettségüknek eleget téve, felolvasták a hallgatóság előtt a frissen egybekeltek nevét: „A jelenlevő Fáy felháborodva rögtön elhagyá a termet, menekült a bámuló, s már őt üdvözölni készülő hivataltársai közül.” Badics nagyjából híven adja vissza a Karacs Teréz által leírtakat, de például nem említi meg, hogy mi történt Fáy második gyermekével, bár erről minden kétséget kizáróan tudomása volt.¹⁹

Fáy az első gyermeket egyébként Nagy Gusztáv néven anyakönyveztette, és ezen a néven íratta be a piarista gimnázium első grammatikai osztályába az 1831–32-es tanév őszi félévében, ő maga pedig mint gyám lett feltüntetve a beiratkozási könyvben. Fáy nővérének 1831-ben elkészült végrendelete is arról tanúskodik, hogy a kisfiú ekkor még a Nagy vezetéknevet viselte. Karacs Teréz szerint egyébként Fáy a jogi bonyodalmakat elkerülendő, éppen ennek a végrendeletnek következtében vette nevére és ismerte el törvényes fiának a gyermeket – Koós Istvánné Fáy Zsuzsanna ugyanis végrendeletében a nevében lévő Cukor utcai házat hagyta Nagy Gusztávra.²⁰ Fáy egyébként maga is igyekezett gondoskodni Sziráki Zsuzsáról és a kis Gusztávról. 1824-ben a Tavasz utcai házat a lányra íratta, azzal a megkötéssel, hogy annak halála esetén a házat Nagy Gusztáv öröklí. 1827-ben aztán a Tavasz utcai házat elcserélte egy, a belvárosi Kalap utcában lévő ingatlanra, amelyet Sziráki Zsuzsa és Nagy Gusztáv nevére íratott, a hivatalos eljárás külön érdekessége, hogy abban mindketten mint Fáy nevelt gyermekei szerepeltek.²¹

Mindebből tehát egyértelmű, hogy Fáy évekig nem ismerte el törvényes fiaként a gyermeket, bár a közeli családtagok nyilván tisztában voltak a helyzettel. Fáy egyébként távoli rokonának, Kazinczynak is teljesen őszintén írt apai érzelmeiről és arról, hogy mennyire meg van elégedve a kisleány tanulmányi eredményével.²² Kérdéses természetesen, hogy a házban megforduló nagyszámú vendégsereg mit tudott Fáy és Sziráki Zsuzsi kapcsolatról és annak gyümölcseről, s miként vélekedtek a kialakult helyzetről. Minderről megbízható forrás nem áll rendelkezésünkre, Fáy harmincas évekbeli levelezéséből azonban kiderül, hogy a rokonok és barátok a helyzet rendezése után magától értetődően fogadták el az asszony és a gyermek új pozícióját, különös tekintettel arra, hogy Fáy valóban szerette a kisleányt, gondos nevelésben részesítette, és később a menyénél is igyekezett egyengetni pályáját.

Mindezek után talán érthető, hogy Badics további részleteket szeretett volna megtudni Fáy és Sziráki Zsuzsa házasságáról, ezért a következő kérdéseket tette fel Fáy Bélának:

- Nem érezte-e Fáy feleségével, hogy az rangján alul való?
- Eljárt-e vele társaságba?
- Ha vendég jött a házhoz, nem kellett-e nejeinek félrevonulnia?
- Fáy hogyan viselkedett az asszony rokonaival?
- Milyen volt Fáy Gusztáv anyjához való viszonya?

Fáy Béla a feltett kérdésekre a következőket válaszolta: Fáyné mindig az asztalfőnél ült, hacsak valamely érdemes vendégnek helyét át nem adta. Fáy mindig együtt ment feleségével társaságba, mások előtt figyelmesen bánt vele.²³ Sziráki Zsuzsa rokonaihoz, testvéreihez mindig jó szívvel volt, ha a pesti vásárok alkalmával az asszonyok feljöttek paprikát árulni, öten-hatan is a cselédszobában laktak, sőt ebédre, vacsorára is megerősítettek nekik.²⁴ Fáy Béla egyébként már korábbi levelében is alapvetően harmonikusnak mutatta be a házasságot, és elismerően szólt Fáynéről is: „Neje Sziráky Zsuzsanna, igen jó kedélyű, vidám természetű, előzékeny, szíves és az ügyfogyottak iránt adakozó jó szívű nő volt, 's a boldogulttal ki hirtelen fellobbanó de hamar megbékülő természetű volt, igen jól tudott bánni.”²⁵ Az egyetlen komoly konfliktust az okozta, hogy Sziráki Zsuzsa – az egyébként rendkívül takarékos – Fáy szerint túlzottan is jószívű és adakozó volt, és emiatt a nő gyakran került pénzzavarba. Fáy Béla szerint Gusztávnak – aki különben nagyon szerette édesanyját – is sok keserűséget okozott annak a pénzzel való könnyelmű bánásmódja, s nemegyszer neki kellett édesanyját kisegítenie a kényelmetlen helyzetből, azért, hogy egy újabb családi veszekedést elkerüljenek. Karacs Teréz is megerősítette, hogy a Fáy házaspár alapvetően kiegyensúlyozott, boldog kapcsolatban élt.

A már említett Tóth Sándor, gombai lelkész – az előző visszaemlékezőkkel ellentétben – korántsem mutatta be olyan harmonikusnak és idillinek ezt a házasságot: „Fáy A[ndrás] nejével soha nem úgy élt, mint vele egyenlővel. Egy kis részben mindig cseléd maradt. Vele szembe mindig ideges, zsörtölődő sokszor durva volt. Még a konyha pénzt is mindennap kéztül adta ki. Hamarabb ráförmedt, mint a cselédjére, pedig künn az életben nyájas szeliden komoly, megnyerő modorral bírt...” Elbeszéléséből az is kiderült, hogy az 1830-as évek elejétől kezdve folyamatosan betegeskedő Fáy felesége lelkiismeretesen és önfeláldozóan ápolta, gyakran fél éjszaka virrasztott mellette, úgyhogy maga az asszony is komoly beteg lett: Sziráki Zsuzsa az 1830-as évek közepétől kezdve egészen haláláig az egyre súlyosbodó köszvénnel küszködött.²⁶ A lelkész szerint Fáy megparancsolta feleségének, hogy éjjel az ágya előtt székeken feküdjön, s az akár fél éjjel is legyen nehezen lélegző férjét. Badics az elbeszélésnek ez utóbbi mozzanatát nem említette életrajzában.

Bár Fáy András és Sziráki Zsuzsa házassága a külvilág előtt alapvetően harmonikusnak mutatkozott, valószínű, hogy a kapcsolatot feszültségek is terheltek. Ezek a feszültségek eredhettek a két fél rendi státusának különbözőségéből, az eltérő mentalitásból (lásd például a pénzhez való viszonyt), de talán visszavezethetők arra is, hogy egy idősebb férfi és egy fiatal nő házasságáról volt szó. Mindehhez azt is figyelembe kell venni, hogy Fáy nem számított a kor férfiideáljai közé: Karacs Teréz igénytelen külsejű, kissé ferdén nőtt természetű embernek írta le, s minden bizonnyal nem járt távol az igazságtól Tóth Sándor jellemzése sem: „Fáy A[ndrás] Don Juan soha sem volt, a ragya már gyermek korában elverte, vézna, gyöngye testű kisdud emberke volt, még a ruha is esetlenül állt rajta, – aki beszélni hallotta csodálta, hogy e vézna kis embertől, hogy származik ily nagy stentori hang.” Valószínű, hogy voltak, akik ezzel a helyzettel megpróbálták visszaélni, legalábbis erre utal Karacs Teréz egyik feljegyzése. Eszerint a Fáy egyik rokonánál, Fáy Ferencnéél²⁷ gyakran vendégeskedő Sziráki Zsuzsának egy társaságbeli fiatalember levélben vallott szerelmet – Karacs Teréz szavait idézve: „merész volt a népből származott s idős férjü szende nőhöz nyilatkozó levelet írni.” A levél Fáy kezébe jutott, aki felháborodottan tett szemrehányást rokonának, aki alkalmat és lehetőséget teremtett egy ilyen lépéshez.²⁸ Ennél komolyabbnak tűnik az az eset, melyről néhány évvel később, 1844 novemberében Vahot Imre számolt be Erdélyi Jánosnak. Vahot szerint Fáy meghasonlott nejével, mivel az asszony megcsalta Füredy Mihállyal. Mint Vahot írta, egy hónapja sem Fáy, sem felesége nem mutatkozott a külvilág előtt.²⁹ Füredy Mihály egyébként a kor egyik neves énekes színésze volt, a kortársak szép férfinak tartották, és talán az sem lényegtelen, hogy hét évvel volt fiatalabb Sziráki Zsuzsánál.

Nem tudjuk, Sziráki Zsuzsa hogyan dolgozta fel azt a tényt, hogy nevelője és gyermekének apja egy és ugyanaz a személy volt, s nem tudjuk azt sem:

ez a tény milyen feszültségeket okozott kettejük kapcsolatában. A rendelkezésre álló források alapján azonban úgy tűnik, Fáy mindkét szerepében azon elvek szerint igyekezett elrendezni a lány életét, amelyeket egyébként szépírói és közéleti műveiben a nyilvánosság előtt is megfogalmazott. Ezen elvek szerint pedig a nő nem jelenhet meg a társadalomban mint önálló akarattal bíró és független egzisztenciával rendelkező személyiség: életének középontjában ugyanis a férjnek kell állnia. A *Béltékyl ház* című regényében az igazi magyar háziasszonyt megtestesítő feleség úgy kering férje körül, mint a planéta a nap körül. Ugyanitt fogalmazza meg az egyik szereplő, a nevelő Káray a következőket:

Én szeretem, ha a' szép nem könnyedén, 's verős oldaláról hajlik inkább venni az életet, mint arnyékossárol; mert az ő hivatások az, hogy hozzánk simítsák nyájasítsák az életet, melly nem ritkán bő ruhaként áll-el a' nagyobb gondú férjfiaktól: de a' szerfeletti könnyű elme, mint forradzó és habzó szer felül fut edényén, úgy nem fér-meg a' házi élet' szűk körében, melly csak nem egyedül világa a' jó nőnek.³⁰

Fáy végrendelete pedig arról tanúskodik: halála után sem tartotta elfogadhatónak, hogy felesége Pesten maradjon és önállóan éljen, úgy rendelkezett, hogy az asszony költözzön fiához a gombai birtokra. Álláspontját azzal indokolta, hogy az egyedülálló asszonnak egyedül élni nem illik, hiszen így rágalmaznak teszi ki magát, másfelől két háztartást vinni költséges dolog. A pesti ház bérbeadása ugyanakkor jelentős segítséget nyújtana Fáy Gusztávnak, hiszen az úrbéri viszonyok eltörlésével és a közteherviselés bevezetésével jelentős költségek hárulnak a birtokosokra: „De különben is Özvegyem holtom után egyebet nem követelhetvén, mint tisztességes özvegyi tartást, azt fiam körében legczélszerűbben érheti el; annyival is inkább, hogy így a' házi bútorok is egyesítvén, nagyobb kényelmet nyerhet a' háztartás” – fogalmazott Fáy 1850-ben.³¹

Ha Fáy András házasságának kérdéseit akarjuk interpretálni, az is feltűnő, hogy a komoly forrásfeltárásokat végző, visszaemlékezéseket is felhasználó Badics Ferenc milyen apró, de célzatos korrekciókat végzett el ahhoz, hogy monográfiájának hősére minél kevésbé vetülhessen rá az amoralitás vádja. Természetesen Badics elsősorban saját korának erkölcsi felfogásához igazította Fáy portréját. Ezt jól példázza az is, ahogy Badics Fáy kiadatlan szövegeit kezelte, megváltoztatva olyan illetlennek érzett kifejezéseket, amelyeket Fáy minden további nélkül le mert írni. Erre csak egyetlen példa a következő, Fáytól följegyzett anekdota: „SZERENCZY ISTVÁN. Jovialis, vig és lelkes, népszerűs férfiú, noha nem épen kitűnő talentum volt. Personalis korában, ha valamely circularis sessio határozata ellen ellenvetéseket tett, s annak megváltoztatását sürgette, de keresztül nem vihette, néha felhallhatólag, ugy hogy környezete is hallhatta” – s itt a Badics a következőképpen fe-

jezte be a mondatot: „mondott illetlen szókat.” Csakhogy Fáy kéziratában ez a mondat még így állt, egyenes idézetként: „ezt mondá: nabasszátok meg!”³²

Fáy házasságával talán párhuzamba állítható a reformkor egyik meghatározó politikusának, báró Wesselényi Miklósnak az esete. A viharos szerelmi életéről is elhíresült Wesselényi³³ ugyanis szintén egy nála jóval fiatalabb, egyszerű származású lányt vett el. A graefenbergi takács lánya, Lux Anna az 1840-es évek elején mint betegápoló került a beteg Wesselényi mellé, s aztán követte a bárót zsbói birtokára. Wesselényi gyakorlatilag vadházasságban élt a lánnyal, mígnem 1845-ben néhány héttel közös gyermekük megszületése előtt törvényesítette a kapcsolatot. A köztük lévő viszonyról egyébként az odalátogatók minden bizonnyal tudtak, és ezt tudomásul vették, még akkor is, ha ez nem nyerte el tetszésüket.³⁴ Wesselényi aztán levélben értesítette legközelebbi barátait a házasságról és a gyermek születéséről,³⁵ így a gyermek mint Wesselényi törvényes örököse látta meg a napvilágot, s Lux Anna is mint a báró törvényes felesége adhatott életet a kisfiúnak. Kérdés, hogy a hasonló történetnek e kétféle kezelése mennyire magyarázható a két férfi különböző személyiségével, és mennyire azzal az eltérő társadalmi közeggel és pozícióval, amellyel egy városi értelmiségi életformát választó nemes és egy saját életét mindig is öntörvényűen irányító arisztokrata rendelkezhetett Magyarországon, illetve Erdélyben a rendi társadalom utolsó évtizedeiben.

1 Előadásként elhangzott a Hajnal István Kör 2002-es, nyíregyházi konferenciáján. A dolgozat anyaggyűjtésében Gajáry István és Sasfi Csaba volt a segítségemre. Fogadják ezúton is köszönetemet.

2 BADICS Ferenc, *Fáy András életrajza*, Bp., 1890.

3 MTAK Kt. Ms 10.059 (Badics Ferenc hagyatéka).

4 Karacs Teréz feljegyzéseinek egy része később nyomtatásban is napvilágot látott: KARACS Teréz, *Fáy András házassága. Jegyzetek Badics Ferenc életrajzához = Teleki Blanka és köre*, sajtó alá rend. SÁFRÁN Györgyi, Bp., 1963, 180–191.

5 MTAK Kt. Ms 10.059 (Fáy Béla Badics Ferencnek, 1885. III. 10.).

6 MTAK Kt. Ms 10.059 (Badics Ferenc levélfogalmazványai. Badics Ferenc Fáy Bélának, 1885. márc. 16.).

7 Fáy Gusztáv életéről lásd VADNAI Károly, *Fáy Gusztáv*, Fővárosi Lapok, 1866. május 23., és Uő, *Egy magyar zeneszerző élete (Fáy Gusztáv, † május 19-én 1866)*, Zenészeti

Lapok, 1867. febr. 10. és febr. 17., továbbá: PÁNDI Marianne, *Egy elfelejtett magyar zeneszerző: Fáy Gusztáv = Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*, szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., 1969.

8 MTAK Kt. Ms 10.059 (Badics Ferenc levélfogalmazványai. Badics Ferenc Zichy Antalnak, 1885. I. 24.).

9 Ennek egyik első példáját lásd (K.), *Fáy András (1786–1864)*, Fővárosi Lapok, 1886. máj. 30., 149. sz. Ezt a cikket igazította ki KARACS Teréz, *Fáy András nászilése*, Fővárosi Lapok, 1886. jún. 3., 153. sz. Karacs itt csak Sziráki Zsuzsának Fáy házához kerülését pontosította, de nem beszélt Fáy Gusztáv születésének és a házasságnak a körülményeiről, csak annyit jegyzett meg: fontosnak tartja, hogy a készülő életrajzban minden sor megfeleljen az igazságnak. Karacs cikkéhez igazodik, azt ezen a ponton nem is bővíti: KOLTAI Virgil, *Fáy András élete és működése*, Győr, 1888, 67–68.

10 MTAK Kt. Ms 10.059 (Sipos Pál Badics Ferencnek, 1885. IV. 13.).

11 MTAK Kt. Ms 10.059 (Tóth Sándor Badics Ferencnek, 1885. febr. 27.).

12 MTAK Kt. Ms 10.059 (Karacs Teréz Badics Ferencnek. Karacs Teréz Fáy Andrásról. 12.).

13 Szemere Pál Kazinczy Ferencnek, 1813. ápr. 15. = *Kazinczy Ferenc levelezése*, kiad. dr. VÁCZY János, X. kötet, Bp., 1900, 312–313.

14 BADICS, *i. m.*, 226–231.

15 MTAK Kt. Ms 10.059 (Tóth Sándor Badics Ferencnek, 1885. II. 27.).

16 MTAK Kt. Ms 10.059 (Karacs Teréz Badics Ferencnek. Karacs Teréz Fáy Andrásról. 18–19.).

17 MTAK Kt. Ms 10.059 (Karacs Teréz Badics Ferencnek. Karacs Teréz Fáy Andrásról. 18.).

18 Fáy András házassági bizonyítványát lásd OSZK Kt. An. Lit. 1525.

19 Vö. Karacs Teréz feljegyzéseivel, valamint Badics egyik levélfogalmazványával: MTAK Kt. Ms 10.059 (Badics ismeretlennek, 1885. II. 13.).

20 A végrendelet szerint a házat Jakabfalvi Juliannára – halála esetén, annak fiára, Fáy Bélára –, Fáy Kálmánra, Gabriel Borbálára, s Nagy Gusztávra hagyta (BFL IV. 1202./h. Pest város tanácsa iratai. Relations, ...a[rchivi]n[ovi] 4041.). A végrendeletben szereplő Jakabfalvi Julianna Fáy László felesége, Kálmán és Béla pedig kettőjük gyermekei voltak. Gabriel Borbála, azaz Gabriel Istvánné Fáy Borbála pedig Fáy Zsuzsanna testvére volt. A házat végül 1835-ben íraták a kedvezményezettnek nevére, ekkor Gusztáv már a Fáy nevet viselte, és Fáy András mint a kiskorú gyermek természetes és törvény szerinti gyámja szerepelt a hivatalos iratban.

21 BFL IV. 1215/d. Pest város telekhivatala iratai. Telekátírási jegyzőkönyvek 15. köt. (1825–1830) 266–267.

22 „Atyafiságos levelét tegnap vettem. Hálásan köszönöm kegyes megemlékezését rólam és Guszti fiamról. Ez naponként több több örömmel áraszt el; s képzelheti kedves Uram Bátyám melly boldog érzéssel esheték tegnap előtti examenbe hallottan a Professzor azon közönségesen tett nyilatkozását hogy Guszti, a legjobb gyermek oskolájába! A szülői érzelem bizonyos a legtisztább legsalakta-

lanabb érzelmek egyike.” Fáy András Kazinczy Ferencnek (dátum nélkül): MTAK Kt. M. irod. lev. 4-r. 38. sz. (Fáy András levelei Kazinczy Ferencnek).

23 Ezt egyébként megerősíti Bártfay László néhány naplóbejegyzése is (*Bártfay László naplója*, OSZK Kt. Fol. Hung. 2230/I., 1838. dec. 3., 1839. febr. 18.). Bártfay 1839. nov. 24-én beszámolt arról, hogy ezen a napon hangzott el a Magyar Tudós Társaság nyilvános közgyűlésén báró Eötvös Józsefnek Kölcsey Ferenc felett elmondott emlékezése. Feljegyezte azt is, hogy a pesti vármegyeházán megtartott gyűlésen jelen volt Fáyné, Pólyáné és Schodelné, akik az ülés alatt a karzaton ettek. „– Szeretném tudni, valyon szólott e Eötvös ezek’ lelkéhez is? – Bizony több tisztelettel viseltethettek volna az idő, hely ’s gyülekezeti iránt, ’s ne tették volna ki magokat megítélés tárgyául a’ has és állatiság miatt.”

24 MTAK Kt. Ms 10.059 (Fáy Béla Badics Ferencnek, 1885. III. 13.).

25 MTAK Kt. Ms 10.059 (Fáy Béla Badics Ferencnek, 1885. III. 10.).

26 Fáy Béla szerint az asszonyt a család barátja, Pólya József doktor kezelte, s a betegség miatt Fáyék évente négy hetet töltöttek a Császár-fürdőben. MTAK Kt. Ms 10.059 (Fáy Béla Badics Ferencnek, 1885. III. 13.).

27 Fáy András egyik ifjúkori szerelméről, Bernáth Annáról van szó (vö. BADICS, *i. m.*, 46–47.). Karacs Teréz szerint Fáy Ferencné zajos házat vitt, vendégeit nem igen válogatta meg. Fáy Ferencné lánya, Emma egyébként később Kazinczy Gábor felesége lett.

28 A történetet lásd MTAK Kt. Ms 10.059. (Karacs Teréz Badics Ferencnek. Karacs Teréz Fáy Andrásról. 15–16.) Karacs szerint az eset akkor történt, „mikor már a budai színházban magyar színészek működtek”, tehát valamikor az 1830-as években, 1833 és 1837 között.

29 Vahot Imre Erdélyi Jánoshoz, 1844. nov. 5. = *Erdélyi János levelezése*, I, sajtó alá rend. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., 1960, 233–234.

30 FÁY András, *A Bélteki-ház*, Román, I. kötet, Pest, 1832, 107–108.

31 OSZK Kt. An. Lit. 1525.

32 A szöveget közli: HÁSZK-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a*

19. század első felében. *Fáy András irodalomtörténeti helye*, Debrecen, 2000, 314.

33 Erről legújabban lásd VERESS Dániel, *Rajongók, hódolók, szeretők = Uő, Férfibú és történeti gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmevilágához*, Csíkszereda, 2000, 83–86.

34 Lásd ÚJFALVY Sándor, *Emlékiratok*, Bp., 1990, 312., 317.

35 Báró Wesselényi Miklós Kemény Zsigmondnak, Zsibó, 1845. dec. 31., ItK, 1901, 357.; báró Wesselényi Miklós Deák Ferencnek, Zsibó, 1845. nov. 20. és Uő Uannak, Zsibó, 1845. dec. 15.: *B. Wesselényi Miklós levelei Deák Ferenchez 1841–1850*, kiad. FERENCZI

Zoltán, *Történelmi Tár*, 1904, 317–320.; Wesselényi Miklós Vörösmarty Mihálynak, Zsibó, 1845. dec. 1. = *Vörösmarty Mihály levelezése*, kiad. BRISITS Frigyes, Bp., 1965. (*Vörösmarty Mihály Összes Művei* 18.) 170.

A reakciókra lásd Deák Ferenc Wesselényi Miklósnak, Kehida, 1845. nov. 30. és Uő Uannak, Kehida, 1846. jan. 14. = *Deák Ferencz emlékezete. Levelek. 1822–1875*, kiad. VÁCZY János, Bp., 1890, 171. és 174.; valamint Bezerédj István Wesselényi Miklósnak, Hidja, 1845. dec. 21.: *Báró Wesselényi Miklóshoz írt politikai levelek*, kiad. PAP Károly, *Történelmi Tár*, 1906, 242–243.